

Hristiyan Ortaçağı ve Augustinus

Ortaçağ'ın din temelli düşünce yapısının, bazı felsefe tarihçilerince, bir geçiş dönemi düşünürü sayılabilecek olan Plotinos'tan başlatıldığı söylenebilir. Plotinos, her türlü maddeciliğe tutarlı biçimde karşı çıkmış düşünürlerdendir. Plotinos'a göre gerçek maddeden oluşmaz, salt tinsel niteliktedir. Ayrıca, gerçek varlığa daha yakın özellikler sergileyen ruh, Plotinos'ta, bedeni bir araç olarak kullanan, bölünemez bir birliğe sahip, anımsamalarına bağlı olarak hep kendisiyle özdeş, bileşik bir yapı olan bedenden önce var olmuş bir temel neden ya da ilkedir. Dinlerin de insanlara benimsetmeye çalıştığı varlık anlayışının ve ruh öğretisinin de Plotinos (ve öğrencisi olmakla kendisinin her zaman övündüğü Platon) hakkında buraya kadar söylediklerimizle oldukça tutarlı olduğunu hatırlatmak yararlıdır.

Platon ve Aristoteles gibi büyük sistem filozoflarının yapıtlarıyla bir tür zirveye ulaşan Antikçağ Yunan düşüncesi ve buna bağlı gelişen Yunan kültürü, M.S. 5. yüzyıla kadar etkilerini sürdürse de artık eski gücünü yitirmiş ve zayıflamaya başlamıştır. M.S. 529 yılında Bizans (Doğu Roma) İmparatoru Iustinianus'un, Platon tarafından kurulan ve o sıralarda Yeni-Platoncu (Plotinosçu) eğilimi benimsemiş olan Akademia'yı kapatarak, Hristiyanlığa aykırı gördüğü Yunan felsefesinin okutulmasını yasaklaması, düşünce özgürlüğü ve farklı görüşlere tahammül açısından Hristiyan Ortaçağının genel tutumuna ilişkin benzersiz bir örnektir. Yaklaşık M.S. 375 yılındaki Kavimler Göçü ve yaklaşık M.S. 476 yılında Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı gibi büyük ve kitlesel olaylar, Antikçağ Yunan medeniyetinde serpilip gelişmiş ve felsefi-bilimsel niteliği ağır basan kültürün de varlığını tehlikeye atmıştır. Kilise'nin Antikçağ felsefesine ilişkin benimsediklerini, “barbar” kabul ettikleri Roma-Germen toplumlarına öğretmesiyle, Antikçağ düşüncesi, Hristiyanlaşarak Avrupa'da yayılmaya başlamıştır. Ortaçağ Hristiyan dünyasındaki düşüncenin gelişimi, Yunan düşüncesinin tam tersi bir yol izlemiştir: Ortaçağ düşünürleri, Antikçağ'a ilişkin benimsenen düşünceleri ve felsefeyi, “bulunmuş bir doğru” olarak benimseyip, deyim yerindeyse “hazır paket program” kabul ettikleri bilgi toplamının bazı tutarsızlıklarını gidererek, bu toplamın çeşitli kısımlarında onarımlar, düzeltmeler yaparak işleme yolunu seçmişlerdir.

Kilise Babaları, Ortaçağ'a temel karakterini veren Hristiyan felsefesinin zeminini hazırlayan düşünürler için kullanılan bir addır. Kilise Babaları'nın Hristiyan dogmalarını Antikçağ Yunan felsefesinin araçlarıyla biçimlendirerek inancı da kavramsal bir forma dönüştürdükleri bu döneme Patristik Felsefe de denir. Ortaçağ felsefesinin ilk ana bölümünü oluşturan bu dönemde (ikinci ana bölümü Skolastik Felsefe Dönemi oluşturur) yazılanların önemli çoğunluğunu Hristiyanlığı diğer inançlara karşı savunan, genel dinler tarihi ve Hristiyan dogmalarının tarihini ilgilendiren metinler oluşturmuş olsa da Kilise Babaları Dönemi'nin felsefeye değinen, felsefeyle ilgili yönlerin de bulunduğu bir düşünce çığırı olduğu söylenebilir. Bu çığırın en dikkate değer düşünürlerinden biri Augustinus ise, herhalde bir diğeri de İskenderiyeli Clemens'tir. Clemens'e göre, inanmak, bilmekten önce gelir ve bilmenin temelini oluşturur, fakat insanın nihai ereği, Tanrı hakikatini anlamaktır. Felsefe ile din yahut akıl ile açın-lama (vahiy) arasında bir uzlaşma arayışının tarihi olarak da görülebilecek olan Ortaçağ Avrupa felsefesinin neredeyse bütününe sinen bu anlamaya yönelik yaklaşımı en iyi ifade eden de Clemens'in “Credo ut intelligam”, yani “Anlayayım diye inanıyorum” sözüdür.

Hristiyanlığın tarih anlayışının başlıca esin kaynağı, Yahudiliğin tarih anlayışı olmuştur. Tarihin başlangıcı, insanın tarihteki amacı, zamanın ve tarihin sonu gibi düşünce unsurları, Yahudiliğin de Hristiyanlığın da tarih düşüncesinin ıralayıcı (karakterize edici) yönlerini oluşturmuştur. Wartenburg, Antik Yunan düşüncesinin fazlaca önemsemediği ya da sorunlaştırmadığı zamanın, Yahudilik ve Hristiyanlık tarafından önemli bir sorun olarak görüldüğü ve hatta Batı’da serimle-nen tarih felsefelerinin neredeyse temeline yerleştirildiği görüşündedir.

“Çizgisel Zaman”, Yahudi-Hristiyan tarih anlayışıyla şekillenen yeni zaman anlayışı için sık kullanılan bir addır. Bu anlayışta, tarih olaylarının bir daha tekrar etmeyen, düz bir çizgi üzerinde sürekli belirli bir sona ya da hedefe ilerleyen yapıda oldukları düşüncesi ön plandadır. Eliade, “kurtuluş” ile insanın ilk yaşadığı cennetin eş anlamlı görülmesi durumunda, “tarihin sonu”nun tarih felsefesinden çok tanrıbilimin bir sorunu olma yoluna girdiği düşüncesindedir. Gil-son’a göre Hristiyan tarih anlayışının getirdiği çizgisel zaman kavrayışının temelinde, ereklilik düşüncesi vardır. Collingwood, günümüzde de zamanı kendisine göre ölçtüğümüz Miladi takvimin “İsa’dan Önce” ve “İsa’dan Sonra” ayrımını, Hristiyan tarih düşüncesinin bir etkisi olarak yorumlamaktadır.

Yine Wartenburg’a göre, Hristiyanlığın getirdiği tarih ve zaman anlayışı, Antikçağ kültürüne yabancıdır ve bu tarih anlayışı, insanın ve toplumun tarihsel bir temeli olduğu yönlü önkabulün Yeniçağ Avrupasında da yaygınlaşmasının temel nedenidir.

Hristiyan tarih anlayışını, tanrıbilimden de faydalanarak en yetkin biçimde temellendirmiş düşünür Augustinus’tur. Ona “ilk tarih filozofu” yakıştırması yapılmasının nedeni de Hristiyanlığın ana unsurlarından yararlanarak tarih düşüncesini kendine özgü bir yorumla temellendirmede gösterdiği başarıdır. Augustinus, zamanın Tanrı değil, insan için var olan bir yapı olduğu düşüncesindedir. Bu anlayışa göre Tanrı, yarattığı şeyler gibi, zamanın bir parçası değildir. Augustinus’a göre İsa Peygamber’in Hristiyanlar’a kurtuluşu müjdelemek ve kurtuluşun yolunu göstermek için yeryüzünde beden olarak görünmesi, sonu Eskaton olan tarih sürecinin başlangıcıdır. Augustinus, geliştirdiği tarih ve zaman öğretisiyle, tarihin “tekerrürden ibaret” olmak yerine, tekrarı olmayan olaylardan örülü bir defalık bir süreç olduğu düşüncesini Avrupa kültürüne yerleştirmiştir. Augustinus, Hristiyanlığın öğretisi doğrultusunda yaşayan temiz ahlâklı insanların, gelecekte kurtulmuşlar arasında yer alarak, bir “Tanrı Devleti”nin yurttaşları olacağını savunmuştur. Augustinus’un tarih görüşünde tarih olaylarının kendi başlarına bir anlamı yoktur, tarihteki olaylar yalnızca Eskaton’da kararlaştırılacak ödülün veya cezanın temeli olmaları bakımından bir anlam ifade eder. Bu yönüyle, Augustinus’un tarih görüşü, bir felsefe olmaktan çok, bir tanrı-bilim (teoloji) olma özelliği gösterir.

Augustinus’un geliştirdiği teolojik yaklaşım, Doğan Özlem’in haklı olarak belirttiği gibi, felsefe düzleminde Aristoteles’in yerleştirip yaygınlaştırdığı theoria-historia arasındaki karşıtlığı aşamamıştır. Hatta Augustinus’un kendisi dahi, bilgi alanlarını sınıflarken, tarih yazımına (historiog-rafiya) gramerin yanında yer ayırmıştır. Bu etki, tüm Ortaçağ’da da

görülmüştür. Zaten Augustinus'un başlıca düşünsel kaygısı, bir tarih felsefesi geliştirmekten çok, yaşamın her alanında Hıristiyan tanrıbiliminin (teolojisi) ilkelerini temel-lendirmek ve benimsetmek olduğundan, onun theoria-historia ayrımını benimseyerek sürdürmesini şaşırtıcı olarak görmemek gerekir.

